

**СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ І ПРИЙОМИ ВИРАЖЕННЯ
АМБІВАЛЕНТНОСТІ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ
ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ**

Філоненко З. Л.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень і публікацій. Період ХХ – початку ХХІ століть позначився особливим розвитком лінгвістичного напрямку [12] в сучасних наукових гуманітарних дослідженнях, предметом вивчення яких стали амбівалентні емоції людини та їх відображення в мові.

Термін “амбівалентність” широко застосовується в різних галузях науки: філософії (Ж.Бодріяр, Ж.Ліотар, Ф.Ніцше), психіатрії (Дж.Атвуд, П.Ганнушкін), психології (А.Адлер, М.Бердяєв, Г.Блум, Е.Фромм, А.Хурчак), соціології (О.Донченко, І.Лисий), літературознавстві (І.Колтухова, О.Поліщук) тощо. Кожна з названих сфер висвітлює той чи інший аспект амбівалентності, зокрема: предметом дослідження філософії є принцип єдності і боротьби протилежностей [10; 15]; психіатрії – періодична складна гама полярних почуттів [5; 8; 16]; психології – поєднання протилежних або конфліктних емоцій, що утворюються внаслідок душевних переживань індивіда [13; 23; 27], чи необхідна складова психічного розвитку людини [1; 19; 22]; соціології – подвійність і суперечливість соціальної позиції [11; 25]; літературознавства – художня гра на межі вигадки та реальності [6; 9; 20]; лінгвістики – поєднання протилежних значень лексичних одиниць різного лінгвістичного статусу (слів, словосполучень, речень, надфразних єдностей) у тексті [4; 7; 14; 17; 24].

Психоемоційна діяльність людини, її емотивна сфера позначаються на сприйнятті художнього тексту в цілому, а постмодерністського особливо. У постмодерністському художньому тексті втілюються різні види полярних, амбівалентних емоцій – таких, як задоволення і невдоволення, радість і сум, добро і зло, любов і ненависть тощо. Вони реалізуються за допомогою відповідних стилістичних засобів і прийомів, серед яких виділяємо антитезу, оксюморон, метафору, повтор, порівняння тощо. Власне досліджуваний феномен амбівалентності у постмодерністському художньому тексті є, на наш погляд, одним із найважливіших, адже саме в протиставленому пізнавальному і суперечливому, двозначному або багатозначному народжується істинна вартісність прочитаного.

Проте у сучасній лінгвістиці досліджуваний феномен як провідна характеристика постмодерністського художнього тексту ще недостатньо вивчений, тому виникає необхідність аналізу базових ознак амбівалентності та стилістичних засобів і прийомів її вияву.

Мета статті – дослідити амбівалентність у стилістичному аспекті у постмодерністському художньому тексті (на прикладі сучасних англomовних оповідань).

Окреслена мета передбачає розв’язання таких завдань:

- розглянути поняття амбівалентності з погляду міждисциплінарних досліджень;
- виявити стилістичні засоби і прийоми втілення амбівалентності у постмодерністському художньому тексті.

Виклад основного матеріалу. У словнику іншомовних слів термін “амбівалентний” трактують як “двозначний, суперечливий (про почуття або враження)” [21, с. 45]. Поняття амбівалентності було введено у науковий обіг на початку ХХ ст. швейцарським лікарем-психіатром Е.Блейлером. Цей термін позначає одну з істотних ознак шизофренії – психічного захворювання, яке характеризується розщепленням свідомості хворого внаслідок суперечливого ставлення до об’єкта і виявляється у порушенні єдності психічних процесів, прогресуючій емоційній і моральній замкненості [5]. У такому стані людина переживає щодо іншої полярні емоції, висловлює судження, які суперечать одне одному, і постійно вагається під час прийняття конкретного рішення.

З погляду філософії амбівалентність проявляється у “неоднозначному ставленні людини до навколишнього середовища, у суперечливості системи цінностей” [15, с. 4]. Під амбівалентністю розуміють боротьбу протилежностей, що зумовлює труднощі прийняття певного рішення, нерішучість здійснення певного вчинку. Вибір однієї з альтернативних можливостей не приводить до зникнення двозначності. А навпаки, певні цінності, які відкидаються у результаті вибору, залишаються суттєвими особливостями поведінки людини. Отож з огляду на сказане вище у царині філософії амбівалентність розглядають як дві протилежності, що пов’язані взаємним протиріччям.

У психології амбівалентність особистості трактують як “стійку особливість, що виявляється у співіснуванні рівних за потенційністю взаємоне прийнятних, протилежних бажань, почуттів, думок та дій до зовнішнього чи власного, внутрішнього світу” [13, с. 10]. Важливим є те, що внутрішня сутність людини закріплюється в мотиваційній, афективно-когнітивній і поведінковій сферах її світокультурного буття. Цей термін також позначає певний стан психічної роздвоєності [5], у якому людина:

- 1) має полярні емоції щодо того ж об’єкта, тобто приємні і неприємні почуття (*емоційна амбівалентність*);
- 2) одночасно висловлює протилежні думки (*інтелектуальна амбівалентність*);
- 3) постійно вагається під час прийняття рішень (*амбітендентність*);
- 4) характеризується двоїстістю поступків, дій, рухів тощо (*вольова амбівалентність*).

Якщо вдаватися до глибшого аналізу амбівалентності, то, на думку психологів, в кінцевому результаті вона призводить до розпаду особистості. Досліджуване поняття можна витлумачити також і як “психолого-рецептивний конструкт, що відображає подвійні переживання людини під час рецепції

почутого, побаченого, прочитаного тощо, коли той же об'єкт викликає у суб'єкта одночасно протилежні почуття” [4, с. 263]. Наголосимо, що одне з почуттів часом витісняється й маскується іншим.

Амбівалентність (від лат. *ambo* – обидва, *valentia* – сила, міць) у літературознавстві означає “суперечливе, “роздвоєне” емоційне переживання читачем певного явища у художньому творі” [18, с. 32], зокрема одночасний прояв симпатії та антипатії до героїв. Наприклад, читаючи художній текст, можна відчувати й переживати одночасно задоволення і незадоволення, смуток і радість, любов і ненависть, захоплення й презирство, добро і зло, усвідомлювати рай і пекло, виражати позитивне і негативне ставлення щодо одних і тих же персонажів, предметів чи ситуацій.

Літературознавці визначають постмодерністську літературу за своєю природою як амбівалентну, таку, яка відкидає саму можливість однозначного сприймання [9, с. 56]. Саме завдяки амбівалентності ця література стала “мистецтвом мовчання, порожнечі, смерті” [там само], що створює специфічну мову двозначності, словесної гри.

Амбівалентність у постмодерністському художньому тексті визначають як домінанту парадоксальних явищ, описаних у творі. У лінгвопоетиці – як “настанову, закладену в постмодерністському художньому тексті, на дво- або поліваріантне прочитання твору” [3, с. 15]. Завдяки амбівалентності постмодерністського художнього тексту та внаслідок її незамкненості постає такий текст, що перебуває на стадії формування, який насичений різними смислами, кодами, голосами й образами [4, с. 261]. У процесі розуміння контексту відбувається незвичайний перехід від твору до тексту. Проте читач не певний до кінця стосовно відповідності тлумачення власної інтерпретації твору, що спричинено його амбівалентною, подвійною, суперечливою і “роздвоєною” позицією сприйняття прочитаного.

У постмодерністському художньому тексті амбівалентність може проявлятися на різних текстових рівнях: семантико-граматичному, композиційно-стилістичному та наративному.

Особливість *семантико-граматичного рівня* полягає у полівалентності лексичних одиниць, що складають стилістичні засоби та прийоми. До прикладу, у реченні “*Secret forces of despair and guilt seem to pull him earthward*” [С, р. 62] (Приховані/самітні сили відчаю і провини здається схилили його (старого чоловіка) до землі), епітет “*secret*” (*секретний*) сприймаємо неоднозначно, тому що у цьому контексті він означає: 1) “*таємні*”, “*приховані*” і 2) “*самітні*” сили відчаю. Якщо реалізується значення “приховані сили відчаю”, то стає зрозумілим, що старого мучить почуття провини за те, що він блукає лісом з маленькими дітьми і стає причиною їхніх жахливих нічних пригод. Якщо ж актуалізується значення “самітні сили відчаю”, то герой постає зовсім кволим старим чоловіком, позбавленим людського тепла, взаєморозуміння і підтримки. Разом з моторошною атмосферою нічного лісу створюється враження, що герой збирається покинути цей світ.

У наступних прикладах виявом амбівалентності постмодерністського художнього тексту є антитеза, тобто “протиставлення контрастних явищ, понять, думок тощо” [21, с. 59], що посилює змістове й емоційне навантаження художнього твору. У реченні “*The children sing nursery songs about May baskets and gingerbread houses and a saint who ate his own fleas*” [С, р. 62] (Діти співають дитячі пісні про святкові травневі кошики та імбирні будинки і святого, який з’їв свої власні блохи) йдеться про те, що діти весело співають жартівливі пісні, а згодом у тексті мова йде про мужнього короля: “*The song is about a great king who has won many battles, but the girl sings alone*” [С, р. 65] (Ця пісня про відомого короля, який виграв багато битв, але дівчинка співає сама). Лексичні одиниці *nursery songs* (дитячі пісні), *May baskets* (святкові травневі кошики), *gingerbread houses* (імбирні будинки), *a saint who ate his own fleas* (святий, що з’їв свої блохи), *a great king* (мужній король), *battles* (битви) сукупно створюють казкову атмосферу. Саме на такому емоційно позитивному фоні особливо неочікуваною виглядає зміна емоційного стану дівчинки, що передано за допомогою метафори “*a cry of anguish*” (крик болю) та пасивних конструкцій *the basket of flowers is dropped* (кошик квітів впав), *the kings and saints forgotten* (королі і святи забуті): “*No song now from the lips of the girl, but a cry of anguish. The basket of flowers is dropped, the kings and saints forgotten*” [С, р. 66]. Отож конвергенція перелічених стилістичних засобів сприяє одночасному поєднанню в цьому творі протилежних емоцій дівчинки – радості і болю. Тут відбувається раптова зміна душевного настрою героїні: від радісного, піднесеного, про що свідчить її бадьора пісня – до відчайдушного вияву душевного болю.

На композиційно-стилістичному рівні амбівалентність постмодерністського художнього тексту проявляється у ризоматичній організації твору: “*Perhaps they sing to lighten their young hearts, for puce wisps of dusk now coil through the trunks and branches of the thickening forest. Or perhaps they sing to conceal the boy's subterfuge. More likely, they sing for no reason at all, a thoughtless childish habit. To hear themselves. Or to admire their memories. Or to entertain the old man. To fill the silence. Conceal their thoughts. Their expectations*” [С, р. 62-63]. Вставні слова *perhaps* (можливо), *more likely* (більш вірогідно), *or* (або), повтор ключового для цього фрагмента дієслова *to sing* (співати) та паралельні конструкції *they sing* (вони співають) створюють ризоматичне повісткування, яке розгортається у різних напрямках і спричинює амбівалентне прочитання твору. Так, у цьому текстовому фрагменті пропонується одразу кілька сюжетних ліній, що слугують відповіддю на запитання чому діти співають: 1) *to lighten their young hearts* (щоб звеселити свої юні серця); 2) *to conceal the boy's subterfuge* (щоб приховати витівки хлопчика); 3) *they sing for no reason at all* (вони співають без будь-якої причини); 4) *to hear themselves* (щоб слухати себе); 5) *to admire their memories* (щоб насолоджуватися своїми спогадами); 6) *to entertain the old man* (щоб розважити старого чоловіка); 7) *to fill the silence* (щоб заповнити тишу); 8) *conceal their thoughts* (щоб позбутися своїх думок); 9) *their expectations* (щоб позбутися своїх очікувань). Крім того, у запропонованій автором градації можливих розв’язок

твору спостережено стійку тенденцію: від оптимістичної (1,2) до нейтральної (3,4,5,6) та песимістичної (7,8,9).

На *наративному рівні* амбівалентність постмодерністського художнього тексту проявляється в тому, що наратор постійно створює мінливий у своїй валентності світ, який балансує на межі вигадки і реальності. До прикладу: “*The Dead Father's head. The main thing is, his eyes are open*” [В, р. 3], (Голова Мертвого Батька. Головне те, що його очі відкриті). Протягом усього твору спостерігаємо живучість Мертвого Батька: він спілкується, частини його тіла рухаються і часто постає перед читачем як живий. Амбівалентність описаної ситуації – у тому, що голова Мертвого Батька з відкритими очима може належати як трупові, так і живій людині. На цих постійних ваганнях читача і побудоване подальше повісткування. Ще один приклад: “*Dead, but still with us, still with us, but dead*” [В, р. 3] (Мертвий, але все ще з нами, все ще з нами, але мертвий). Особлива структура наведеної паралельної конструкції (хіазму) (A→B:B→A) спонукає читача до переосмислення поданої інформації. Проте таке переосмислення лише ще раз заплутує читача і ускладнює цілісне сприйняття твору.

Висновки. Під поняттям абівалентності розуміємо неоднозначне поєднання протилежних емоцій/значень лексичних одиниць у процесі сприйняття постмодерністського художнього тексту. Амбівалентність проявляється у зображенні невизначених станів шляхом активного використання нетрадиційних метафор, граматичних повторів, паралельних конструкцій, прямих і непрямих звертань автора до читача, вставних слів із семантикою невпевненості тощо (семантико-граматичний аспект); у ризоматичній організації твору, формуючи й відтворюючи ефект ошуканого очікування, насамперед за допомогою використання таких прийомів і засобів як антитеза, оксюморон, метафора, порівняння, повтор та ін., які взаємодіють в аспекті мовної гри (композиційно-стилістичний аспект); у тому, що в творі наратор постійно створює мінливий у своїй валентності світ, який балансує на межі вигадки і реальності (наративний аспект). Простежено, що внутрішньою рушійною силою амбівалентності є сумнів і множинність протилежних почуттів (позитивно-оцінюючі і негативно-оцінюючі елементи експресивності), а також суперечність, невизначеність автора/персонажа/читача під час сприйняття постмодерністського художнього тексту.

Література

1. Абрахам К. Психоаналитические исследования становления характера / К. Абрахам; пер. с нем; под ред. А. Утехиной. – Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1998. – 47 с.
2. Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – Москва: МГУ, 1976. – 158 с.
3. Бабелюк О. А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої

- форми): автореф. дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / О. А. Бабелюк; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2010. – 32 с.
4. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / О. А. Бабелюк; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2010. – 456 с.
  5. Блейлер Э. Аффективность, внушение, паранойя / Э. Блейлер. – Москва: Центр психолог. культуры, 2001. – 208 с.
  6. Водолазька С. А. Постмодерністські акценти у творчості Емми Андіївської: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / С. А. Водолазька; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 16 с.
  7. Главацька Ю. Л. Композиційно-смілова структура англійської байки: лінгвокогнітивний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю. Л. Главацька; Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2008. – 20 с.
  8. Демьянов Ю. Г. Диагностика психических нарушений: Практикум / Ю. Г. Демьянов. – Санкт-Петербург: МиМ, Респекс, 1999. – 224 с.
  9. Денисова Т. Н. Коротко про історію та теорію постмодернізму / Т. Н. Денисова // Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання: Матеріали семінару. – Миколаїв: Вид. МДГУ ім. Петра Могили, 2002. – С. 5–18.
  10. Деріда Ж. Письмо та відмінність / Ж. Деріда; пер з фр. В. Шовкуна. – Київ: Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. – 602 с.
  11. Дюркгейм Э. Социология. Её предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм; пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Гофмана. – Москва: Канон, 1995. – 352 с.
  12. Ильин И. П. Постмодернизм: Словарь терминов / И. П. Ильин. – РАН; Ин-т науч. информ. по обществ. наукам; науч. ред. А. Е. Махов. – Москва: Intrada, 2001. – 384 с.
  13. Зелінська Т. М. Амбівалентність особистості: шлях до гармонії чи душевного болю: навч. посіб. / Т. М. Зелінська. – 2-ге вид. – Черкаси: Сан, 2005. – 200 с.
  14. Карловская В. Н. Репрезентация полярных эмоций в художественном тексте (на материале современной англоязычной прозы): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / В. Н. Карловская; Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – Санкт-Петербург, 2009. – 21 с.
  15. Кирий В. Г. Амбивалентные системы: философия, теория, практика / В. Г. Кирий. – Изд-во ИрГТУ, 2009. – 87 с.
  16. Короленко Ц., Дмитриева Н. Социодинамическая психиатрия / Ц. Короленко, Н. Дмитриева. – Москва: “Академический Проект”, Екатеринбург: “Деловая книга”, 2000. – 460 с.

17. Котова Н. С. Амбивалентная языковая личность: лексика, грамматика, прагматика: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.01 / Н. С. Котова; ГОУВПО “Кубанский государственный университет”. – Краснодар, 2008. – 551 с.
18. Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів / В. І. Кузьменко. – Київ: Укр. письменник, 1997. – 230 с.
19. Лук'яненко Т. Н. Психологічні особливості прояву амбівалентності особистості в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Т. Н. Лук'яненко; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2003. – 20 с.
20. Панченко Н. Н. Достоверность как коммуникативная категория: монография / Н. Н. Панченко. – Волгоград: Изд-во ВГПУ “Перемена”, 2010. – 321 с.
21. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – Київ: Довіра, 2006. – 789 с.
22. Хабайлюк В. В. Психологічні особливості амбівалентності як чинника розвитку особистості в ранньому юнацькому віці в умовах сім'ї: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / В. В. Хабайлюк; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – 20 с.
23. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни; пер. с фр. В. Большакова. – Москва: Академический Проект, 2006. – 208 с.
24. Хрестолобова Г. А. Когнитивная специфика лексических аномалий амбивалентного характера в речи инофона: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Г. А. Хрестолобова; Хакаский государственный университет им. Н. Ф. Катанова. – Абакан, 2010. – 18 с.
25. Merton R. Sociological Ambivalence and Other Essays. – New York: Free Press, 1976. – 287 p.
26. Schultz W. The Ambivalence of Our Postmodern Condition. Lyotard's Diagnosis and Prognosis / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.costis.org/x/lyotard/schultz.htm>
27. van Harreveld F., van der Pligt J., & de Liver Y. The agony of ambivalence and ways to resolve it: Introducing the MAID model // Personality and Social Psychology Review. – № 13. – 2009. – P. 45–61.

Джерела ілюстративного матеріалу:

- [B] – Barthele D. The Dead Father. – London: Routledge & Kagan Paul Ltd, 1977. – 177 p.
 [C] – Coover R. The Gingerbread House // Pricksongs & Descants: Fictions / Robert Coover. – New York, Grove Press. – 1969. – P. 61–76.

Summary

The article is devoted to the essence of the basic features of ambivalence in the text of postmodern fiction. The peculiarities of stylistic means and devices of ambivalence are revealed and its comprehension is also determined by a reader in the context of postmodern literary text.